

осуществления и методы, с помощью которых формируется общая методика проведения педагогического эксперимента. В статье определено место современных компьютерных технологий в проведении педагогического эксперимента.

Ключевые слова: педагогический эксперимент, наблюдение, беседа, интервью, анкетирование, мониторинг.

This article explains the purpose of the pedagogical experiment, analyzes the main stages of its implementation and the ways which is formed the common methodology of conducting the pedagogical experiment. In the article is determine the place of modern computer technology in conducting the pedagogical experiment.

Key words: pedagogical experiment, observation, interview, interviews, questionnaires, monitoring.

УДК 371.212:330:37.025

М.В. Бондар
м. Вінниця, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ-КІБЕРНЕТИКІВ

Постановка проблеми. Об'єктивні умови нової соціально-економічної реальності, які характеризуються високим ступенем динамізму змін, що відбуваються в країні, зокрема в сфері економічної діяльності, загострюють проблему професійної підготовленості економічних кадрів. Аналіз педагогічної, психологічної й економічної літератури дозволив виявити потребу в дослідженні підходів до розв'язання проблеми професійної підготовки економістів-кібернетиків, питань формування їхніх професійно значущих якостей.

У нашій країні відбувається перехід до інноваційної моделі господарювання, яка припускає широке використання комп'ютерної техніки та інформаційних технологій. Економіка гостро потребує кадрів, які мають навички з використання систем автоматизації фінансового, економічного й інвестиційного аналізу, поточного й стратегічного планування. Сучасні вимоги до фахівця в сфері економічного аналізу й прогнозування зумовлюють удосконалення освітнього процесу в підготовці економістів-кібернетиків.

Спеціальність «Економічна кібернетика» наразі відкрита в багатьох технічних і економічних ВНЗ України. Призначення спеціальності «Економічна кібернетика» полягає в підготовці економістів-універсалів високого рівня, які добре володіють сучасними інформаційними технологіями в бізнесі, методами економічного аналізу, розробки ефективних планів розвитку підприємств, управлінського консалтингу, розробки й експлуатації інформаційних систем управління. Випускники з цієї спеціальності працюють у планово-економічних службах крупних підприємств і державних організацій, на підприємствах, у навчальних закладах, займаються консалтингом, навчаються в аспірантурі.

Аналіз попередніх досліджень показав, що насущною вимогою сучасного розвитку суспільства є ефективне використання знань та інтелектуальних, зокрема інформаційних технологій. Різко зростає значущість інтелектуального потенціалу компаній, що включає нематеріальні активи, компетентність і професіоналізм персоналу, знання і технології. Інтелектуальний потенціал є динамічною характеристикою компанії, що включає її здатність управляти корпоративними знаннями, тобто акумулювати, набувати, створювати, ефективно використовувати знання, перетворюючи їх на інтелектуальний капітал у цілях підвищення ефективності (результативності, прибутковості) діяльності.

Саме тому науковці все більше звертають увагу на розвиток інтелектуального потенціалу майбутніх фахівців [2], на загальний інтелектуальний розвиток економістів [8]. Формування нових економічних відносин, господарських механізмів починається з відходу від стереотипів, шаблонів мислення і практики, чіткого розуміння нових вимог і здатністю до творчих ідей [1, с. 197]. Сучасний економіст має бути здатним побачити проблему, виявити ініціативу щодо її

вирішення, прийняти рішення, сміливо йти на ризик, розробити власну стратегію і тактику, створити певну організацію, керувати людьми, впроваджувати нововведення, досягати підприємницького успіху тощо [7, с. 113].

Широке використання ІКТ у сфері економіки спричинило переміщення акценту з фізичних зусиль на психічні, розумові, інтелектуальні дії; необхідність більшої інтелектуальної активності, уважності, кмітливості, інформованості, професіоналізму, відповідальності за свої дії [5, с. 84]. Науковці зазначають, що «інформаційні технології, що створювались з метою полегшення розумової праці людини, поступово перетворюються у величезну інтелектуальну зброю, яка починає випереджати ресурси та розумовий потенціал сучасної людини» [3, с. 150].

У зарубіжних публікаціях можна зустріти твердження, що в сучасному суспільстві виникає мода на інтелектуальну культуру. Ця мода, на думку деяких науковців, об'єднує лише елітні прошарки населення. Проте більшість дослідників наголошують на тому, що мода на інтелектуальну культуру ставить собі за мету не змінити суспільство в цілому, а поліпшити інтелектуальну якість кращої його частини, тобто сформувати міцний пласт мислячих людей [9; 10]. Отже, підвищення вимог до інтелектуальної культури студентів економічних спеціальностей є об'єктивною необхідністю і визначається теперішнім рівнем розвитку суспільних відносин, ступенем зрілості нашого суспільства.

В Україні інтелектуальну культуру особистості та її склад найбільш детально вивчає Д. Крюкова [5; 6]. До складових інтелектуальної культури майбутнього фахівця дослідниця відносить інтелектуальність, системність мислення, винахідливість, інтелігентність. Розвиток інтелектуальної культури, на думку Д. Крюкової, забезпечує пізнання світу і себе, досягнення активної професійної досконалості і впевненості у своєму особистісному і професійному майбутньому, є основою формування способів продуктивної роботи, творчості тощо.

Науковці України зробили висновок, що люди з розвинутою інтелектуальною культурою складають інтелектуальний потенціал суспільства. До ключових питань, без розв'язання яких на державному рівні неможливий розвиток інтелектуального потенціалу суспільства, науковці відносять створення сприятливих можливостей розвитку студентської молоді. У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях (Г. Балл, І. Бех, І. Зязюн, Н. Ничкало, В. Рибалка, С. Сисоєва та ін.) підкреслюється особливе значення розвиненості інтелекту та креативних здібностей майбутнього фахівця як складових його професійної підготовки.

Невирішені аспекти проблеми. Проте поза увагою науковців залишилось питання підготовки майбутніх економістів-кібернетиків до інтелектуальної діяльності та про педагогічні умови розвитку їхньої інтелектуальної культури.

Мета статті — визначити педагогічні умови розвитку інтелектуальної культури майбутніх економістів-кібернетиків.

Виклад основного матеріалу дослідження. За допомогою методу експертного опитування нами була визначена сукупність індивідуально-особистісних якостей майбутніх економістів-кібернетиків, що впливають на професійну діяльність у галузі економіки і відповідають сучасним вимогам до професії. До них належать наповнені економічним змістом асоціативність і аналітичність мислення, ініціативність, відповідальність, креативність, соціальна активність, комунікабельність, лідерство.

У процесі дослідження було з'ясовано, що серед численних чинників формування професійно значущих якостей розвиток інтелектуальної культури майбутнього економіста-кібернетика займає особливе місце. Погоджуємося, що «інтелектуальна культура нації є гарантом економічної стабільності держави, її духовності, авторитету на міжнародній арені. Вона органічно пов'язана з професійною компетентністю, яка є необхідною передумовою економічного, політичного і соціального розвитку будь-якого цивілізованого суспільства» [4, с. 1]. Інтелектуальна культура ґрунтується на цілій сукупності властивостей інтелекту, таких як узагальненість, усвідомленість, гнучкість, стійкість, самостійність мислення.

Інтелектуальна культура має загальний характер, незалежно від спеціалізації випускника-економіста і того виду діяльності, яким він займатиметься: управлінською, бухгалтерською,

комерційною, фінансовою, дослідницькою чи ін. Очевидно, що в умовах зміни місця роботи або кар'єрного зростання саме інтелектуальна культура може значною мірою вплинути на професійну діяльність економіста-кібернетика. У процесі дослідницької та експериментальної роботи ми прийшли до висновку, що розвиток інтелектуальної культури можливий завдяки вивченню не лише природничо-математичних, а й професійних економічних дисциплін. Це можна аргументувати тим, що початковим етапом інтелектуальної діяльності є процес узагальненого віддзеркалення навколишньої дійсності, що відбувається в свідомості студента, але потім у дію вступають категорії економіки.

Під розвитком інтелектуальної культури особистості ми розуміємо якісні й кількісні зміни у психіці індивідуума, які забезпечують накопичення інтелектуального потенціалу особистості, що виражається в ускладненні когнітивних психічних структур, переході мислення на теоретичний рівень, розвитку здатності до самоврядування, зростанні інтелектуальної активності й удосконаленні мотивації інтелектуальної творчої та інноваційної діяльності.

Зіставлення результатів теоретичного аналізу проблеми професійної підготовки економістів-кібернетиків у вітчизняній і зарубіжній практиці, а також матеріалів експериментального вивчення цієї проблеми дозволило визначити основні педагогічні умови, дотримання яких сприяє ефективному формуванню інтелектуальної культури майбутніх економістів-кібернетиків:

- 1) створення відповідного навчального середовища для мотивації інтелектуальної діяльності студентів;
- 2) розв'язування нестандартних творчих фахових завдань і проблемних ситуацій для формування сучасного економічного мислення;
- 3) організація самостійної навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності студентів з використанням ІКТ;
- 4) проведення інтелектуальних ігор і змагань.

Розвиваючи інтелектуальну культуру майбутніх економістів, ми враховували, що це поняття значно ширше за інтелект і передбачає розвиток цілої низки особистісних якостей. Тому для розвитку інтелектуальної культури студентів, на нашу думку, необхідним є створення відповідного інтелектуального середовища, в якому були б забезпечені умови для розвитку не лише розумових, а й творчих здібностей, для самореалізації та самовдосконалення.

Створення в економічному ВНЗ відповідного інтелектуального середовища передбачало забезпечення соціально-психологічних, технічних, технологічних умов для мотивації студентів до інтенсивної інтелектуальної діяльності та розвитку інтелектуального потенціалу кожного студента.

Здатність творчо вирішувати проблеми — найважливіша якість сучасного менеджера. Тому в професійній підготовці майбутніх економістів мають активно використовуватись творчі нестандартні фахові завдання й проблемні ситуації під час вивчення різних дисциплін. Організація розв'язування нестандартних творчих фахових задач під час вивчення, наприклад, дисциплін циклу природничо-наукової підготовки дає можливість інтенсивно розвивати інтелектуальні знання та вміння майбутніх економістів.

Розв'язування професійно-інтелектуальних вправ і аналіз проблемно-практичних ситуацій є найкращою формою розвитку інтелектуальної продуктивності. Аналіз практичних економічних ситуацій як форма професійної підготовки майбутніх економістів дозволяє студентам успішно виконувати такі завдання:

- оволодіти навичками і прийомами аналізу ділових ситуацій;
- відпрацювати вміння знаходити додаткову інформацію, необхідну для уточнення початкової ситуації;
- набути навичок застосування теоретичних знань для аналізу практичних проблем;
- наочно представити особливості ухвалення рішення у ситуації невизначеності, а також різні підходи до розробки правил дій, орієнтованих на кінцевий результат;
- набути навичок чіткого і точного викладу власної точки зору в усній і письмовій формі;

- виробити вміння переконливо обґрунтовувати і захищати свою точку зору;
- відпрацювати навички критичного оцінювання точки зору інших;
- навчитися ухвалювати самостійні рішення на основі групового аналізу ситуації;
- навчитися отримувати користь зі своїх і чужих помилок, спираючись на дані зворотного зв'язку.

Розвитку інтелектуальної продуктивності, як показало наше дослідження, найбільше сприяє розв'язання студентами конкретних ситуаційних вправ, які ознайомлюють студентів з українськими реаліями у царині корпоративного управління та фінансового менеджменту, оскільки описують діяльність функціонуючих українських компаній. Дискусії, які ведуться довкола проблем, описаних у пропонуваніх ситуаційних вправах, допомагають краще зрозуміти особливості українського корпоративного управління та фінансового менеджменту.

Організація самостійної творчої навчально-пізнавальної та науково-дослідницької діяльності студентів є ефективною умовою розвитку інтелектуальної активності і продуктивності студентів. Ураховуючи, що творчий потенціал особистості утворюють складові її інтелектуальної, емоційно-почуттєвої та дієво-практичної сфер, і те, що наукова робота студентів сприяє не лише поглибленню та розширенню знань з усіх дисциплін, а й розвитку творчих здібностей особистості, можна зробити висновок, що розширенню меж реалізації творчої інтелектуальної активності може сприяти науково-дослідна робота студентів.

Організація інтелектуальних ігор та змагань, як показало наше дослідження, виступає ефективним засобом розвитку економічного мислення, створює умови для опанування світом економіки, засвоєння її норм, правил, законів.

Організуючи експериментально-дослідну роботу, ми виходили з припущення, що відповідним чином організоване викладання навчальних дисциплін та впровадження спеціальних форм навчання може стати провідним чинником розвитку інтелектуальної культури, надаючи студенту належні й цілком здійсненні можливості самому формувати свій інтелектуальний розвиток. Керівництво процесом навчання вимагає планомірного контролю, який, у свою чергу, базується на постійному моніторингу, оцінюванні та коректуванні конкретних завдань при побудові навчальних програм.

Запропоновані в нашій практиці творчі фахові задачі були пов'язані з визначенням умов підвищення прибутку, продуктивності праці, рентабельності, зниження собівартості; з розрахунками ціни ринкової рівноваги, курсу акцій, обсягу обігових коштів, величини ренти, прибутків банків, сукупних витрат підприємців та підприємств, податку з доходу, впливу інфляції на заощадження громадян, номінального та реального процента за кредит, позикового процента та ін.

Нині якість освітнього процесу виходить на новий рівень у зв'язку з використанням мультимедійних технологій, що об'єднують у собі як традиційну статичну візуальну інформацію (текст, графіку), так і динамічну (мову, музику, відеофрагменти, анімацію), зумовлюючи можливість одночасного впливу на зорові й слухові органи чуття. Очевидно, що головними умовами їх упровадження у ВНЗ є: наявність відповідної апаратної бази на кафедрах; висококваліфіковані фахівці в своїй професійній галузі.

Перша умова, яка є прерогативою адміністрації ВНЗ, успішно виконана: всі кафедри забезпечені відповідними мультимедійними установками. Наразі ми працюємо над розв'язанням завдання щодо своєчасного розроблення власних електронних навчально-методичних матеріалів або навчальних мультимедіа-програм. Часткове вирішення цієї проблеми бачиться в співпраці викладачів і студентів, яких можна залучати до створення електронних навчальних матеріалів. Практично кожен студент спеціальності «Економічна кібернетика», який володіє певними знаннями в сфері інформаційних технологій, може, за бажання, займатися такими проектами. Ми пропонуємо розробку навчальних програм органічно інтегрувати в процес дипломного й курсового проектування.

У процесі лекційних, лабораторних і практичних занять викладачі широко використовують стандартні й прикладні програмні засоби загального призначення (такі, як текстовий редактор

MS Word, табличний процесор MS Excel, система управління базами даних СУБД Access, системи автоматизації Mathcad і MatLab). Крім того, виходячи із специфіки дисциплін, що викладаються, кожна кафедра застосовує засоби спеціального прикладного програмного забезпечення. Зокрема, економічну програму Project-Expert для бізнес-планування, Audit-Expert для аналізу фінансового стану підприємства, LPX88 для проведення оптимізаційних розрахунків, різні статистичні програми STATGRAPHICS, STATISTICA, SPSS і ін. Для навчальних і дослідницьких цілей добре зарекомендували себе інформаційні комп'ютерні бази даних «Главбух-інфо», «Консультант Плюс», «Бухстат», знаходять застосування різні довідково-правові системи, програма презентацій PowerPoint і різні Інтернет-технології. В сукупності це допомагає кожному студентові забезпечувати збір початкової інформації для самостійних досліджень, здійснювати складні розрахунки при підготовці домашніх і індивідуальних завдань, якісно виконувати контрольні, курсові й дипломні роботи.

Практична спрямованість отримуваних знань є основою конкурентоспроможності випускників ВНЗ. Практика в системі професійної підготовки економістів-кібернетиків стає центральною ланкою всього навчального процесу, оскільки є основою науково-дослідної роботи студентів, дає можливість відчувати свою економічну спроможність на робочому місці і в конкретних напрямках діяльності, дає додаткові стимули для підвищення своєї освіти та професійної майстерності.

На практиці студенти показують свій рівень творчого й креативного підходу до вирішення окремих завдань:

- надання практичної допомоги товаровиробникам в аналізі стану й перспектив розвитку господарств, складанні стратегічних і тактичних планів розвитку, варіантів реформування, переозброєння й структуризації виробництва, вдосконалення збутової діяльності;
- консультування організацій з питань виробничо-господарської та комерційної діяльності, оптимального використання ресурсів з метою ефективного управління підприємством з урахуванням ситуації, що складається;
- узагальнення для товаровиробників передового досвіду господарських і організаційних рішень;
- здійснення моніторингу інноваційних споживачів, сприяння розробникам науково-технічної продукції в представленні отриманих ними результатів у вигляді інноваційних проектів;
- сприяння в налагодженні посередницьких, фінансово-кредитних, інформаційних, правових і інших контактів;
- розповсюдження, коментар і роз'яснення офіційної інформації про розвиток економіки, технології переробної промисловості тощо.

Багатогранність економічних ситуацій вимагає від студента переосмислення теоретичних знань, умінь перекладати їх на мову практичних дій, знаходити якомога ефективніші засоби вирішення економічних завдань. Тому ми особливу увагу приділяли пошуку шляхів і засобів, що збагачують творчий потенціал особистості спеціаліста у сфері його професійної діяльності. Наша практика підтвердила, що інтелектуальні вміння та навички студентів найбільшою мірою проявляються під час вивчення дисципліни «Економіко-математичне моделювання», методичні рекомендації до вивчення якої розроблені колективом авторів. Одним із ефективних прийомів був також ситуаційний аналіз компаній на предмет визначення основної причини їх краху або значних збитків.

Висновок. Результати нашої практики засвідчують, що використання на заняттях різних пізнавальних нестандартних і творчих фахових задач з економічним змістом сприяє не лише підвищенню якості знань, реалізації та розвитку творчих якостей, а й розширенню у студентів економічного світогляду, розвитку творчого економічного мислення, значному підвищенню інтелектуальної активності, інтенсифікації розвитку інтелектуальної культури майбутніх економістів-кібернетиків.

До напрямів подальших наукових пошуків належить визначення найбільш ефективних

методичних прийомів професійної підготовки майбутніх економістів-кібернетиків до інтелектуальної діяльності в умовах жорсткої конкуренції.

Література:

1. Волкова Н. Управлінська підготовка майбутніх економістів: педагогічний аспект / Н. Волкова // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / за ред. Л.Л. Товажнянського, О.Г. Романовського. — У двох частинах. — Ч.2. — Харків : НТУ «ХП», 2002. — С.194-200.
2. Дзундза А.І. Досвід застосування технології підвищення рівня продуктивного мислення студентів при розв'язуванні навчальних фінансово-економічних завдань / Алла Дзундза // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2003. — №5. — С.23-31.
3. Засекіна Л.В. Новий погляд на природу практичного інтелекту / Л.В. Засекіна // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка — К. : 2004, т.7, вип.6. — С.150-158.
4. Захарова І.О. Формування інтелектуальної культури старшокласників засобами математики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 — «Теорія та історія педагогіки» / І.О.Захарова. — Луганськ, 1999. — 20 с.
5. Крюкова Д.Ф. Інтелектуальна культура особистості майбутнього фахівця / Д.Ф. Крюкова // Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: Навчально-методичний посібник / за ред. В.В.Рибалки. — К. : ІППО АПН України, 2005. — С.81-85.
6. Крюкова Д.Ф. Інтелектуальність, системність мислення, винахідливість, інтелігентність як складові інтелектуальної культури майбутнього фахівця / Д.Ф. Крюкова // Розвиток психологічної культури учнівської молоді в системі неперервної професійної освіти: Навчально-методичний посібник / за ред. В.В. Рибалки. — К. : ІППО АПН України, 2005. — С.153-157.
7. Овчарук В.М. Особливості формування економічної культури студентів у вищих навчальних закладах / В.М. Овчарук, М.П. Овчарук // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. — Черкаси, 2006. — Вип. 93. — С.113-116.
8. Хуснутдинов Р.Ш. Личностно ориентированное прикладное математическое образование специалистов экономического профиля : дис. ... доктора пед.наук. : 13.00.01 / Р.Ш. Хуснутдинов. — Казань : РАО, ИППО, 2004. — 364 с.
9. Coleman J. Foundation of Social Theory. Cambridge. MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1990. — P. 306—307.
10. Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. N. Y.: the Free Press, 1995. — P. 26.

У статті проаналізовано проблеми підготовки майбутніх економістів-кібернетиків до інтелектуальної діяльності. Сформульовано визначення інтелектуальної культури фахівця економічної сфери. Визначені педагогічні умови розвитку інтелектуальної культури майбутніх економістів-кібернетиків.

Ключові слова: інтелектуальна культура, економіст-кібернетик, професійна підготовка.

В статье проанализированы проблемы подготовки будущих экономистов-кибернетиков к интеллектуальной деятельности. Дано определение интеллектуальной культуры специалиста экономической сферы. Определены педагогические условия развития интеллектуальной культуры будущих экономистов-кибернетиков.

Ключевые слова: интеллектуальная культура, экономист-кибернетик, профессиональная подготовка.

In the article the problems of preparation of future economists-cybernetic engineers to intellectual activity are analysed. Determination of intellectual culture of specialist of economic sphere is given. The pedagogical terms of development of intellectual culture of future economists-cybernetic engineers are certain.

Key words: intellectual culture, economist-cybernetic engineer, professional preparation.